

доповнень у діючі нормативно-правові акти, які самі по собі є формою вираження і закріплення інтересів держави.

Логічним продовженням питання про природу інтересу прокурора в адміністративному процесі є питання про те, чий інтереси представляє прокурор, коли виступає як представник окремого громадянина. Думається, що тут немає суперечності. Виходячи з положень ст.3 Конституції України, яка визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а також те, що права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а сама держава відповідає перед людиною за свою діяльність, інтерес прокурора в цій ситуації також слід визнати як державний.

Насамкінець зауважимо, що відображення державного інтересу прокурора в адміністративному процесі може деталізуватися, трансформуючись в конкретний юридичний інтерес, який, у свою чергу, пов'язаний з необхідністю відновлення правового балансу у відповідній життєвій ситуації. У сучасних умовах кожний громадянин все чіткіше розуміє, що сутність та життєвість його прав і свобод не стільки в їх декларативному проголошенні, скільки в тому, як забезпечується їх реалізація, які гарантії надає держава і її органи для їх послідовної та всебічної реалізації [16, с.32]. Саме тому, реалізуючи інтерес держави, діяльність прокурора виступає такого роду гарантією, дієвість якої підтверджується багаторічною практикою.

Список літератури: 1. Миронов О.О. Субъекты советского государственного права. Саратов, 1975. 2. Общая теория государства и права. Академический курс 2-х томах. Под. ред. проф. М.Н. Марченко. Т. 2. М., 1998. 3. Ямпольская Ц.А. Субъекты советского административного права. Автореф... дис... д-ра юрид. наук. М., 1958. 4. Якуба О.М. Советское административное право. К., 1975. 5. Петров Г.И. Советские административно-правовые отношения. Л., 1972. 6. Государственное управление и административное право. М., 1978. 7. Российское административное право. М., 1996. 8. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. Саратов, 1972. 9. Коваль П.В. Административно-деликтные отношения. К., 1979. 10. Тищенко Н.М. Административно-процессуальный статус гражданина Украины: проблемы теории и пути совершенствования. Х., 1998. 11. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. Изд. 8-е. Спб. 1908. 12. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. М., 1911. 13. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х., 1988. 14. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. М., 1950. 15. Вернидубов И.В., Сапунков В.И. Чьи интересы защищает прокурор // Голос Украины. 1998. 9 июня. 16. Мурашин Г.О. Защит прав граждан прокуратурой // Правова держава. Вид. 9. Институт держави і права НАН України ім. В.М. Корещького. К. 1998.

Надійшла до редколегії 05.02.04

Л.Г. Бордюгов

ОБ'ЄКТИ СУДОВОЇ ГРНІЧОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Основною процесуальною формою використання спеціальних знань при розслідуванні і судовому розгляді кримінальних і цивільних справ, пов'язаних з техногенними аваріями, порушеннями правил техніки безпеки й

охорони праці на підприємствах гірничої промисловості, є судова гірничотехнічна експертиза.

Розвиток і впровадження в судово-слідчу практику гірничотехнічної експертизи нерозривно зв'язано з розробкою її методологічних основ і, зокрема, уточненням предмета і кола досліджуваних нею об'єктів. У практичній діяльності призначення судової гірничотехнічної експертизи передбачає знання слідчим і судом її предмета (вирішуваних задач), об'єктів і методик дослідження. Наразі у спеціальній літературі відсутні роботи, в яких висвітлюються проблеми визначення предмета та об'єкта вказаної експертизи. Тому метою статті є визначення цих методологічних категорій, котрі важливі для подальшого розвитку гірничотехнічної експертизи.

У предмет судової гірничотехнічної експертизи входить комплекс (сукупність) фактичних даних про обставини аварій техногенного характеру, нещасних випадків і інших подій, що привели чи могли привести до аварій, локальних порушень виробничого процесу, заподіяння шкоди здоров'ю чи загибелі людей і до інших тяжких наслідків, пов'язаних з діями учасників події, технічним станом устаткування, інструменту, комунікацій, гірничих виробок, провітрювання, пилегазового режиму, протиаварійного захисту, інших знарядь праці і засобів виробництва, що забезпечують функціонування гірничого підприємства, а також причин і умов, що сприяли виникненню події випадку. Вказані обставини, факти встановлюються на основі спеціальних знань у галузі гірничої справи шляхом дослідження методами судової гірничотехнічної експертизи об'єктів, представлених експерту органом, що призначив експертизу.

Предмет експертизи – це головна, але не єдина ознака, що відрізняє один вид судової експертизи від іншого. Другою ознакою є об'єкт експертизи, котрий специфічний для кожного роду (виду) судової експертизи, оскільки його своєрідність є важливою ознакою для розмежування експертиз.

Поняття об'єкта експертизи є найважливішим у теорії судової експертизи. Для визначення об'єкта судової гірничотехнічної експертизи необхідно звернутися до формулювання поняття об'єкта судової експертизи в спеціальній літературі.

У судовій експертології розрізняють наступні рівні об'єктів експертизи [1, с.21–22]:

- об'єкт судової експертизи загальний – матеріальний носій інформації про факти, які цікавлять слідчого або суд, і який досліджується в межах експертизи як засіб доказування;

- об'єкт судової експертизи родовий, видовий – сукупність матеріальних носіїв інформації, об'єднаних спільністю властивостей (якостей), яка досліджується в межах класу, роду, виду експертизи;

- об'єкт судової експертизи конкретний – індивідуально-визначений об'єкт, який наданий для проведення експертизи по конкретній кримінальній або цивільній справі.

У юридичній літературі найбільш поширене поняття загального об'єкта як джерела фактичного даних, носія інформації про факти, що складають предмет експертизи [2, с.11]. У більшості вчених немає якихось істот-

них розбіжностей щодо змісту сутності об'єкта експертного дослідження. Розбіжності стосуються визначення границь множини об'єктів експертизи. До об'єктів експертизи відносять: речові докази, обстановку місця події і її фрагментів, зразки, відомості, що містяться в матеріалах справи [3, с.53]. Ми вважаємо, що згадування відомостей у переліку об'єктів судової експертизи некоректне, оскільки об'єктом експертного дослідження можуть бути тільки матеріальні носії інформації [4, с.30].

Неоднозначно вирішується в криміналістичній і судово-експертній літературі питання, відносяться до об'єктів експертизи тільки матеріальні предмети чи в їх число можуть бути включені також події, факти й інші ідеальні явища. Правильне вирішення цієї проблеми важливо для гірничо-технічної експертизи, оскільки при проведенні досліджень нерідко пропонується вивчати аварії, нещасливі випадки і таке інше, що мало місце в минулому.

Деякі вчені [5, с.8; 6, с.34] відзначають, що як об'єкти експертизи можуть вивчатися явища. Цієї ж точки зору дотримується Белкін Р.С., стверджуючи, що події минулого також можуть розглядатися в правовому аспекті [7, с.459]. Додамо, що ст.1 Закону України «Про судову експертизу» (від 25.02.1994 р.) визначає судову експертизу, як «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів».

Дійсно, експертному дослідженню можуть підлягати не тільки конкретні предмети, але і різні процеси (події, явища, дії), на підставі вивчення яких експерт пізнає інші факти, які є предметом експертизи. В процесі аналізу подій на підприємствах гірничої промисловості об'єктами дослідження можуть бути будь-які джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини аварії, професійного захворювання чи нещасного випадку, надані органами, що призначили експертизу, якщо ця інформація має значення для дослідження і підготовки висновку з поставлених питань. Однак будь-який факт може виступати як об'єкт пізнавальної діяльності експерта в гносеологічному значенні. Що ж до явищ і процесів, то експерт не сприймає їх безпосередньо. Вони вивчаються за тими відображеннями (слідами), які залишаються на об'єктах матеріальної обстановки. Тому ми підтримуємо точку зору Ю.К. Орлова, що тільки матеріальні об'єкти можуть бути об'єктами експертизи, тому що до них застосовуваний процесуальний режим і тільки у відношенні таких об'єктів експерт має у своєму розпорядженні якісь повноваження [8, с.13].

Тому об'єкти нематеріального характеру (факти, події минулого) можуть виступати тільки як гносеологічна категорія. Якщо ж розуміти об'єкт експертного дослідження як єдність гносеологічного і правового моментів, то таким варто визнати матеріальні предмети [9, с.40].

Більшість ідеальних явищ, процесів, подій, досліджуваних експертом, відносяться не до об'єктів експертизи, а до предмета експертного пізнання і відбивають гносеологічну спрямованість експертного дослідження. Який би процес не вивчався експертом, у його розпорядження даються певні матеріальні предмети, будь то технологічне устаткування (його фрагменти) чи документи, у яких зафіксовані які-небудь факти.

Об'єкти експертного дослідження являють собою єдність матеріальної й ідеальної складових. Матеріальна складова виражає об'єкт експертизи як джерело інформації, який фіксується у процесуальних документах і представляється експерту для дослідження. Ідеальна складова об'єктів – це уявна модель відображуваного, створюваним експертом у своїй свідомості на основі дослідження матеріальної субстанції [2, с.12].

Необхідність розподілу об'єктів, досліджуваних судовими експертами, на матеріальні об'єкти й ідеальні об'єкти пізнання пояснюється процесуальною регламентацією експертної діяльності і гносеологічним характером дослідження. Зазначений розподіл умовний, тому що реально об'єкт, що піддається експертному дослідженню, повинен розглядатися як цілісна система, у єдності його гносеологічного і процесуального аспектів.

Вивчення об'єкта є пізнання предмета експертизи, тобто, установлення фактів відповідно до поставлених перед експертом питань [10, с.9; 11, с.16].

Стосовно до судової гірничотехнічної експертизи об'єктами експертного пізнання, тобто метою проведеного дослідження, є процеси, зв'язані з експлуатацією гірських підприємств, діями працівників у технологічному процесі, діями осіб, відповідальних за безпечні умови експлуатації, процеси зміни матеріальної обстановки до, під час і після нещасного випадку чи аварії й ін.

Об'єктами судової гірничотехнічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, визначені кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством, які закріплені в матеріалах справи і представлені експерту органом, що призначив експертизу, для експертного дослідження з метою рішення поставлених питань і встановлення фактів, що входять у предмет судової гірничотехнічної експертизи.

Такими джерелами інформації можуть бути різні предмети, у тому числі речові докази, фрагменти місця події, устаткування, інструменти, комунікації, гірничі виробки, система провітрювання, стан пилогазового режиму, протиаварійного захисту, інші знаряддя праці і засоби виробництва, що забезпечують функціонування гірничого підприємства, значення просторових і тимчасових величин, а також будь-які інші обставини події, зафіксовані (описані, відображені у схемах, фотографіях, планах та ін.) в представлених матеріалах справи, сукупність яких дає експерту можливість після досліджень дати вичерпні відповіді на поставлені перед ним питання.

Від об'єктів дослідження слід відокремити вихідні дані, які даються гірничотехнічному експерту. Такими даними можуть бути використовувані результати досліджень, що містяться у висновках інших експертиз (трасологічних, судово-медичних, матеріалознавчих та ін.), представлених у встановленому законом порядку. Це стосується і тих випадків, коли здійснюється комісійна чи комплексна експертиза. Експерти вправі взаємно використовувати дані, отримані в результаті експертних досліджень, проведених кожним з них. При необхідності одержати додаткові фактичні дані, що вимагають проведення іншого роду експертиз, експерт вправі порушити клопотання про надання йому слідчим (судом) висновків експертів іншої спеціальності. Вихідними даними також є відомості про технічні парамет-

ри, коефіцієнти та інші довідкові дані, відображені у документах, що залучаються до матеріалів кримінальної чи цивільної справи.

Експерту не можуть надаватися матеріали, не залучені до справи у встановленому законом порядку. Матеріали справи можуть бути об'єктами експертного дослідження тільки в тому випадку, якщо вони безпосередньо чи в загальному виді зазначені в постанові (ухвалі) органом, що призначив експертизу, і залучені до кримінальної чи цивільної справи у встановленому законом порядку.

Таким чином, об'єктом дослідження судової гірничотехнічної експертизи є будь-які фактичні дані (матеріальні або матеріалізовані носії інформації), що містяться в матеріалах справи і залучені до неї, якщо вони представлені експерту органом, що призначив експертизу, і можуть мати значення для дачі висновку з поставлених питань. Згідно з кримінально-процесуальним законом гірничотехнічний експерт не вправі самостійно збирати об'єкти (матеріали) для дослідження. Але він вправі аналізувати будь-які дані, що містяться в матеріалах справи, представлених йому для дослідження органом, що призначив експертизу, якщо вони мають значення для дачі висновку.

Об'єкти експертного дослідження не можна змішувати з вихідними даними, що представляються органом, якій призначив експертизу, або їх вибирає сам експерт. Так, гірничотехнічний експерт не обмежений у виборі науково-технічних і довідкових даних, що містяться в науково-дослідній і технічній літературі. Він вправі самостійно використовувати довідкові відомості і технічні нормативи, які рекомендовані методиками, а також містяться в наукових виданнях, стандартах, інструкціях тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, можна вказати на такі типові об'єкти судової гірничотехнічної експертизи:

- надшахтні споруди (будівлі вентиляторів головного провітрювання, баштові копри, будівлі підйомів, градирні тощо);
- гірничі виробки (стволи, лави, штольні, шурфи, навколоствольні двори, квершлагги, штреки, бремсберги тощо);
- гірничошахтне устаткування (підйомні машини, локомотиви рудникові, вугільні та прохідницькі комбайни, вугільні струги, механізовані крепи, бурові установки, вагонетки, вентиляційні пристрої, компресори, лебідки рудникові, насосні станції, скіпи, трансформаторні підстанції, огородження захисні, сигнальні тощо);
- засоби зв'язку і сигналізації,
- прилади керування і контролю за технологічними процесами,
- вимірвальні прилади і пристосування,
- інструменти (відбійні молотки, свердла, свердлувальні молотки тощо);
- комунікації (мережі електричні, мережі контактні, мережі тягові, водоводи, повітревводи, трубопроводи, газопроводи, конвеєрні лінії тощо);
- засоби індивідуального захисту (респіратори ізолюючі, респіратори протипилові, респіратори фільтруючі, само рятівники тощо);
- засоби контролю та захисту (прибори контролю метану, сигналізатори контролю метану, прибори контролю кількості повітря, температури, вологості, різноманітна апаратура тощо)

– технічна документація: проект підготовки та відробітки лави, геологічна характеристика порід ґрунту та покрівлі пласта, геологічна характеристика пласта, що виймається, геологічні зйомки лави, викопіювання з плану гірничих робіт, таблиць виходів інженерно-технічних робітників виїмочної ділянки, посадові інструкції інженерно-технічних робітників виїмочної ділянки, акт комісії спеціального розслідування, висновки експертної відомчої комісії, відомості про режими провітрювання, кондиціонування повітря, пилогазовий і газовий режим та ін.

Важко дати вичерпний перелік об'єктів, що можуть бути представлені як об'єкти експертного дослідження, тому що в результаті модернізації і введення в експлуатацію нових технологічних процесів розширюється і коло об'єктів судової гірничотехнічної експертизи.

Знання про ознаки об'єкта судової гірничотехнічної експертизи необхідні для раціонального і найбільш ефективного рішення експертних задач, що виникають у процесі доказування в кримінальному і цивільному судочинстві. Сукупність ознак об'єкта судової експертизи є умовою і підставою для рішення експертних задач будь-якого виду судових експертиз, дає можливість їхнього використання при рішенні класифікаційних, діагностичних і ідентифікаційних задач [12,с.16].

Таким чином, визначення поняття об'єкта судової гірничотехнічної експертизи потрібно як для подальшого розвитку методик їх дослідження, так і з точки зору ефективності використання спеціальних знань у судово-слідчій практиці [13,с.205].

Список літератури: 1. Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. Учебник. М., 2002. 2. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам). М., 1995. 3. Словарь основных терминов судебных экспертиз. М., 1980. 4. Мирский Д.Я., Ростов М.И. Понятие объекта судебной экспертизы //Актуальные проблемы теории судебной экспертизы. Сб. научных трудов. М., 1984. 5. Арсеньев В.Д. Соотношение понятия предмета и объекта судебной экспертизы // Проблемы теории судебной экспертизы. Сб. научных трудов. Вып.44. М., 1980. 6. Винберг А.И., Малаховская Н.Т. О принципах классификации объектов судебно-экспертной объектологии. М., 1986. 7. Белкин С.Р. Курс криминалистики. М., 2001. 8. Орлов Ю.К. Производство экспертизы по уголовным делам. М., 1982. 9. Орлов Ю.К. Объект экспертного исследования // Труды ВНИИСЭ. Вып.8, М., 1974. 10. Назначение и производство криминалистических экспертиз. М., 1976. 11. Шляхов А.Р. Предмет и система криминалистической экспертизы // Труды ВНИИСЭ. Вып.3, М., 1971. 12. Винберг А.И. Некоторые философские аспекты учения об объекте судебной экспертизы // Актуальные проблемы теории судебной экспертизы. Сб. научных трудов. М., 1984. 13. Кирьянов Ю.А., Бордюгов Л.Г., Крупка А.А., Дузь Л.Е., Кривченко Ю.А. Исследование аварий техногенного характера и несчастных случаев на предприятиях угольной промышленности – новый вид исследований в экспертных учреждениях системы Министерства юстиции Украины // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы. Х., 1998.

Надійшла до редакції 12.01.04